

Slavenka Drakulić
DORA IN MINOTAVER
Moje življenje s Picassom

Prevedla Mateja Komel Snoj

Umetnost je laž, ki nam pomaga doumeti resnico.

Pablo Picasso

Predgovor

Znana francoska nadrealistična fotografinja in slikarka Dora Maar ali Henriette Theodora Markovitch, kot se glasi njeno pravo ime, je umrla leta 1997 v Parizu. Bila je v devetdesetem letu. V njenem stanovanju na Rue de Savoie so med številnimi papirji, dokumenti in beležnicami, popisanimi v francoskem jeziku, našli tudi črno beležnico z zapiski v hrvaščini. To je bil jezik njenega očeta Josepha Markovitcha (Josip Marković, * 1874, Sisak; † 1973, Pariz). Govorila ga je tekoče, vendar redkokdaj, razen v pogovorih z očetom, drugače kot francoski jezik matere Louise Julie Voisin (* 1877, Cognac; † 1942, Pariz), ki ga je govorila vsak dan. Zelo verjetno je, da so bili zapiski v hrvaščini zanj še zlasti dragoceni, saj je ta jezik povezovala z občutki, ki ji jih je vzbujal oče in ne mati.

Dora Maar ni bila znana samo kot fotografinja, temveč tudi kot muza Pabla Picassa (* 1881, Málaga; † 1973, Mougins). V središču njenih zapiskov so, pričakovano, srečanje s Picassom, razmerje med dvema ustvarjalnima osebnostma, od katerih je ena nadvse dominantna, ločitev in travmatične posledice za njo samo, pa tudi čas po koncu njune intenzivne zveze. Čeprav zapiski v črni beležnici nimajo naslova, se zdi to knjigo primerno poimenovati po eni izmed Picasovih najbolj znanih risb, *Dora in Minotaver* iz leta 1936. Ta risba morda najmočneje simbolizira naravo njune zveze.

Po nekaterih navedkih sodeč je večina nedatiranih zapiskov – te je delno navdihnil spomin na pogovore s psihoanalitikom dr. Jacquesom Lacanom in so v dnevniku označeni s črko A (analiza) – nastala v letih 1958 in 1959. Napisani so z roko, z vijoličastim črnilom, s skladno pisavo. Dora Maar se je namreč v teh letih umaknila iz javnega življenja in živela osamljeno naslednja štiri desetletja vse do smrti. Rokopis se zdi kot gradivo za načrtovano avtobiografijo, ki se je umetnica pozneje ni lotila ali pa kratko malo ni bila najdena.

Beležnica, o kateri je govor – morda gre za slovitost »beležnico iz Ménerbesa«, ki jo v knjigah o Dori omenjajo James Taylor, Alicia Dujovne Ortiz in nekateri drugi avtorji –, je bila leta 1999 prodana na dražbi, ki so jo poimenovali »Zadnji spomini Dore Maar«. Po smrti anonimnega lastnika je prišla v domovino Dorinega očeta. Beležnica je zdaj na Reki v lasti nekega poznavalca ne samo Dorinega dela, temveč tudi Dore same. Novi lastnik se je obrnil na avtorico te priredbe s pogojem, da se njegovo ime, pa tudi ime prejšnjega lastnika, v javnosti ne razkrije.

Ne glede na dejstvo, da je besedilo fragmentarno in verjetno nedokončano, daje dragocen vpogled v ustvarjalni osebnosti tako Dore Maar kot Picassa in si vsekakor zasluži izdajo. Natisnjeno je z lektorskimi popravki in uredniškimi opombami.

S. D.

Ko sem nedavno iskala neko revijo, sem med papirji našla staro beležnico. Mislila sem, da je prazna, toda na prvi strani sem naletela na zapis iz junija 1945:

Včeraj sem od Jacquesa odšla tako dobre volje! Čutim, da mi je zdaj že bolje.

Po elektrošokih in ležanju v bolnišnici so me še več dni bolele noge, hodila sem okorno, kot z berglami. Pravzaprav me je bolelo vse telo. Vlekla sem se po hodniku, ki gleda na dvorišče, vendar nisem vedela, ali sem še vedno v bolnišnici ali v svojem stanovanju. Zelena barva grmov na dvorišču se je mešala z belo in sivo okoliških zidov, kot bi mi oči prekrivala tančica. Počutila sem se, kot bi plavala v kalni vodi. Počasi sem prihajala k sebi. Jacques me je izvlekel iz Sainte Anne, kjer so me skoraj pokončali. Privežejo te na posteljo, ti v usta stlačijo zvitek platna in potem skozi telo spuščajo tok. Pravzaprav niti ne vem, kolikokrat sem doživela »tretma«, kot to imenujejo v bolnišnici. Nisem niti vprašala.

Moda, je rekel Jacques ob najinem prvem srečanju, potem ko sem prišla iz bolnišnice, navadna neumna moda. Z medicino je tako kot s klobuki ali čevlji.

Toda ta moda je razlog, da je moje telo še vedno zlomljeno!

Pozabi na elektrošoke, opomogla si boš, saj jih še štirideset nimaš. Prihajala boš sèm, k meni, in

pogovarjala se bova. Nič drugega. Ne potrebuješ nikakršne terapije niti zdravil, ni se ti treba več bati.

*Nočem govoriti o bolnišnici, komaj sem preživela ...
Saj ti ni treba, ti odločaš, o čem se bova pogovarjala.*

Najbrž o tem, zakaj sem sploh končala v bolnišnici in zdaj pri tebi na psihoterapiji. Menda sem doživela živčni zlom. Picasso se je zbal za moje duševno zdravje, pa te je poklical na pomoč. V resnici ne verjamem, da ga je zares zaskrbelo, to bi lahko mislil samo kdo, ki ga ne pozna. Mislim, da me je kratko malo spravil v norišnico, da bi se me rešil ...

Pa pripoveduj o tem, kaj misli kdo, ki ga pozna.

Nedoločno sem odmahnila z roko. Popoldansko sonce je v njegovem kabinetu osvetljevalo police s knjigami, masiven stol iz orehovine in mršavo prikazen s klapavimi ušesi, oblečeno v temnomodro jopo. Dišalo je po knjigah in cigarah.

Na poti domov sem v papirnici kupila črtasto beležnico s trdimi črnimi platnicami. V šoli sem souvažila take beležnice, saj sem bila zelo natančna in mi črke niso uhajale ne pod črto ne nad njo. Zdaj pa sem imela občutek, da jih prav potrebujem, da s tako zmedeno glavo črke težko pravilno zapisujem. Kupila sem tudi stekleničko vijoličastega črnila. Lahko poskusim kaj zapisati, sem pomislila, ko sem spravljala beležnico v torbo. Sicer pa mi tega ni treba nikomur pokazati, niti Jacquesu ne.

Odločila sem se celo, da bom zapiske delala v hrvaščini in jih s tem še bolj zavarovala pred radovednostjo kogarkoli že, čeprav tu ne poznam nikogar, ki bi

razumel ta jezik, razen očeta. Verjamem, da mi bo pisanje pomagalo, da se zberem. Tudi sama moram kaj poskusiti, ne smem se popolnoma prepustiti Jacquesu. Ker ga poznam od prej, in sicer ne prek Picassa, temveč prek njegove žene Sylvie, s katero sem se spoprijateljila, ko je bila še poročena z Georgesem Bataillem, čutim, da me poznanstvo z njimi vsemi nekako ovira pri najinem novem odnosu, odnosu med pacientko in zdravnikom. Zato sem prepričana, da bom, če bom obudila spomin na kake dogodke iz preteklosti, tako da jih bom zapisala, morda tudi sama bolje razumela, zakaj sem doživela duševno krizo in končala v bolnišnici. Samo zbrati se moram, kot bi se pripravljala, da se znova postavim pred zaslono fotoaparata, in pogledati – vase. Zdi se mi, da zdaj, ob Jacquesu in tej beležnici, to zmorem. Postopek je enak kot v mojem poklicu: ko fotografiram ali slikam, sama izbiram, koga bom posnela in kako, sama upravljam z resničnostjo in jo oblikujem. Sama odločam, in to bom storila tudi zdaj. Ti odločaš – ali mi ni rekel natanko tako?

Bolje sem se počutila zaradi teh njegovih besed, ker me podpira in spodbuja, naj govorim, namesto da bi me imel omamljeno in privezano na posteljo. Še vedno imam pred očmi tisto grozno aparaturo z žicami, še čutim dotik hladnih elektrod na sencih in voščen okus zvitkov v ustih.

Toda kdaj sem v zadnjem času sama sprejela kakršnokoli odločitev, razen kadar sem fotografirala, česar že leta ne počnem več? Je bilo to v davnih letih, ko sem se odločila za študij fotografije, vse, kar se mi

je zgodilo pozneje, pa je bilo posledica tujih odločitev? Komajda se še zmorem spomniti želje po fotografiranju in nekdanjega občutka nadzora, prostosti ter zaupanja vase in v svoje odločitve. Kdaj je vse to izginiilo in zakaj? Kako sem si lahko dopustila, da sem končala v bolnišnici? O tem bi torej rada pisala.

* * *

To je vse, kar piše v najdeni beležnici. Te pozabljene besede, zapisane pred več kot desetletjem, so me nekako prizadele, še zlasti stavek: *To zmorem*. Zveni tako, kot bi o tem prepričevala sama sebe. Vendar se mi očitno ni posrečilo. Zmotile so me prazne strani, ki sledijo. Zakaj nisem nadaljevala s pisanjem? Česa sem se ustrašila? Le kaj me je zadržalo?

Pred očmi sem znova imela obraz svojega znanca psihiatra, izložbo papirnice, svoj odsev v njej. Še zlasti mi je ostal v spominu tisti kratki, a jasni vzlet upanja po mojem prvem obisku pri Jacquesu. Ko sem stopila iz njegove hiše, sem dvignila glavo proti svetlomodremu nebu brez oblčka. Spomnila sem se naslova knjige Georges-a Batailla *Nebesna modrina*, vendar ne toliko zaradi njene vsebine oziroma tega, kar je v njej – pravijo, da piše o meni –, temveč bolj zaradi naslova samega. Je imel v mislih prav tako modrino? Veter je s prsti potegnil skozi moje razpuščene lase, globoko sem vdihnila in se mu prepustila, kot bi bila jadro. Nekaj časa sem tavalala in uživala v občutku lahkote in vedrine. Potem ko sem tedne dolgo preživela bolj ali manj v nezavesti, plavajoč med svetlobo

in temo, kot bi me nekdo vrgel v globok vodnjak, v katerem mi je usojeno čakati na konec, sem tega dne začela verjeti, da nisem izgubljena in da nisem popolnoma zapuščena.

Še enkrat sem prebrala prvi stavek: *Včeraj sem od Jacquesa odšla tako dobre volje*. Vedrino in optimizem so po le nekaj straneh besedila zamenjale dolga tišina in – prazne strani. Takrat še nisem vedela in nihče mi ni povedal tega, kar sem pozneje prebrala o posledicah elektrošokov: da po neprijetni in boleči terapiji nastopi evforija. Moji občutki v teh dneh so bili posledica kemične reakcije v možganih! Tako moje začetno navdušenje nad Jacquesom kakor poznejše mračno razpoloženje in neskončna utrujenost, ki me je odvrnila, da bi vzela pero v roke. Je bilo morda tudi to, da se nisem mogla zbrati, posledica terapije? In prav tako občasna izguba spomina? Jacques mi je pravil, da lahko pacientov spomin včasih odpove, vendar se navadno vrne. Bojim se, da se je v tistem času še premalo vedelo o učinkih elektrošokov in da sem bila za to novotarijo samo navaden poskusni zajček ...

Koliko mi je pomagala psihoterapija? Je trajala prekratek čas, da bi si zares opomogla?

Zdaj moje roke – roke, ki jih je Picasso tolikokrat naslikal, s še vedno gladko kožo, s še vedno dolgimi polakiranimi nohti – držijo to beležnico. Beležnica je velikega formata, vogali so nekoliko oguljeni, kot da bi jo vsepovsod nosila s sabo in med premišljevanjem vrtela po rokah. Najbolj se čudim, kako debela je. Mar sem jo resnično nameravala zapolniti? Teh

nekaj davno zapisanih besed je žalostno pričevanje o moji nemoči. Vendar bom to, za kar takrat nisem imela moči, da bi napisala, ali pa tega nisem hotela, napisala zdaj. Jacques, ki je vmes postal znani dr. Lacan in ni več moj zdravnik, temveč samo stari znanec, se je glede nečesa vendarle zmotil. Mislim, da sem se šele zdaj, dolgo potem, ko sem končala ali, bolje rečeno, pretrgala s terapijo pri njem, zmožna resnično odločiti.

Ja, potrebovala sem dlje, kot sem mislila po najinem prvem pogovoru.

In pravzaprav se mi šele zdaj, po toliko letih, vračajo v spomin nekatere najine téme in njegova vprašanja. Šele zdaj se počasi odpirajo vrata, za katerimi bi morda lahko končno uzrla svoje življenje z drugačnega gledišča, s čustvene in časovne razdalje. Spomine, ki vrejo na površje, bom poskušala zapisati prav v to beležnico. In vem, da imam nekje tudi tisto vijoličasto črnilo!

* * *

Povej mi, kaj vidiš, ko zapreš oči? me je vprašal Jacques prvi dan.

Zaveso. Vidim belo zaveso, ki valovi v lahнем vetru, sem mu odgovorila in obmolknila. Začutila sem, da me stiska v grlu in da se mi v očeh nabirajo solze.

Zavesa je na steklenih vratih moje sobe v Buenos Airesu, na vratih, ki ločujejo otroško sobo od sobe

staršev. Ta podoba se mi vrača v teh dneh – steklena vrata, soba, otroštvo. Samo zaprem oči in spet sem tam. Stara sem štiri, morda pet let in ležim v svoji postelji. Vidim skoraj prozorno belo zaveso na vratih, edino oviro med sabo in svojimi starši. Jutro je, skozi zaveso nejasno vidim obrise zakonske postelje in slišim očetov pridušeni grozeči glas. Poznam ta njegov posebni glas, s katerim se obrača samo na *maman*, in sicer odkar smo se priselili sèm. Potem mi *maman* reče: Oče je spet imel napad. Ona to imenuje »napad«, *l'attaque*. Kot bi bil Marko – tako ga kliče Julie – nekakšen norec in ne samo koleričen moški, kateremu ženin namrščeni obraz že navsezgodaj kvari dan. To slutim, čutim v očetovem glasu, oče bi se najraje zadrl na cmeravko, ki leži ob njem v postelji, a se zaradi mene ne sme. Zato višji toni dobivajo sikajoč zvok, kot da bi se spremenil v veliko glasno kačo, ki jo duši in pritiska nanjo, a ji v pljučih pušča dovolj zraka, da lahko potihoma joče.

Seveda nisem smela slišati nobenega njunega prepira. Toda spala sem v sobi zraven njune. Ločeni stali bili samo s steklenimi drsnimi vrati, zastrtimi s tanko tkanino, ki je komaj prikrivala to, kar je bilo videti, zvoka pa niti malo. Oče se je na Julie obračal po francosko, v njenem jeziku, ki smo ga govorili doma. Vendar sem razumela tudi njegov jezik, hrvaški, ki je v mojih otroških ušesih zvenel milo, toplo, posebno. Uživala sem v njegovem nežnem zvenu. *Ljuba moja, Dorica* – spominjam se, kako se mi je oče znal dobrikati, ko se je sklonil, da bi me poljubil na lice. Vendar

je bil njegov poljub zmeraj nekako vlažen, in zato sem se ob dotiku njegovih ustnic nehote naježila.

Slišati nisem smela niti drugih zvokov iz njune sobe. Sredi noči so me kdaj prebudili vzdih, tihi in potem vse glasnejši. Mamin glas je rasel do ihtenja. Spominjam se, da se mi je majhni, kot sem bila, zdelo, da bo *maman* zdaj zdaj zajokala, in bila sem na tem, da vstanem in odprem steklena vrata. Vstala sem iz postelje in v temi iskala copate, ki so zdrsnili nekam pod posteljo. Še vedno slišim lesena tla, kako škripajo, medtem ko se plazim, tipajoč z roko pred sabo. Čemu sem sploh iskala copate? Parket je bil prijeten na dotik in ni me zeblo. Ravno ko sem vstala in se odločila, da se bosa odkradem k vratom, je na drugi strani zavladala tišina in tiho sem zlezla nazaj v posteljo. Verjetno sta starša slišala moje korake in utihnila. A nekoč sem vendarle odprla vrata. Zgledala sem očeta, ki je bil nad mamó. Njegov obris, ki se je zarisoval na svetlobi, prodirajoči od okna, je bil tako črn in zvit videti grozeče. Jo bo zadušil? Mama je spuščala slabotne zvoke, nekaj med cviljenjem in vzdihovanjem. Očka, sem zašepetala, je mami dobro? Oče se je dvignil v postelji: Dorica, vse je v redu, vrni se v posteljo. *Maman* se je samo nekaj grdega sanjalo, zdaj pa je dobro.

Verjela sem mu, kaj drugega mi je preostalo? *Maman* je včasih spuščala zastrašujoče zvoke – vzdih, stoke, pridušene krike. A očetove besede so me pomirile. Verjetno je bil presenečen, da sem budna. Starša nista mislila na to, da tudi jaz nadzorujem njiju, da jima, ker ne gre drugače, prisluškujem, da

vem o njima mnogo več, kot bi si sama želela – saj sem bila še otrok. Nista mislila na to, da otrok raste in začinja razumeti njun šifrirani jezik, v katerem so se – to razumem šele zdaj – izmenjevali strast, nasprotovanje in ravnodušnost.

Sprašujem se, zakaj sta mi namenila to prozorno sobo. Sem bila kot njun edini otrok res krhka rastlina, ki jo je bilo treba nastaniti v steklenjak ter dan in noč varovati in nadzorovati? Toda starša sta v steklenih vratih očitno videla velike prednosti.

Resda sta ponoči lahko slišala moje mirno dihanje in spokojno potonila v spanec. Zjutraj je navadno oče prvi odgrnil zaveso in pokukal noter, da bi videl, ali sem budna. Če sem odprla oči, je na njegovem obrazu zasijal smehljaj, vstopil je v sobo in mi s poljubi zasul potno glavo, obdano s temnimi kodri. Če pa sem se pretvarjala, da spim, me je samo pobožal, še zlasti kadar je imel *l'attaque*. Nikoli ni šel od doma, ne da bi prej vstopil v sobo »očkovde deklice«, kot me je imenoval.

Gotovo sta se tako odločila, ker sta trepetala zame, in to je bila ena redkih odločitev, ki sta jih sprejela skupaj. *Maman* je bila stara trideset let, ko me je rodila; ni več upala, da bo sploh imela otroka, in vsakomur, ki jo je hotel poslušati, je pravila, kako ji je babica v porodnišnici poočitala, ker je z otrokom tako dolgo odlašala. Pa tudi oče, ki mu jih je bilo takrat triintrideset, se ni več imel za mladega. Njun zakon brez otrok ni imel nobene možnosti, z mano pa jima je dal vsaj nekakšen okvir, naložil obveznosti, ki so ju držale skupaj, kot sem kmalu dojela. Po mojem

rojstvu se je vsa očetova nežnost z mame preusmerila name, Julie pa je dobila položaj moje varuške, medtem ko je bil on v službi. Julie, kako je z malo? To so bile njegove prve besede, ko se je pozno popoldne prikazal na pragu stanovanja.

Maman je po njegovem napadu še dolgo ležala v postelji zadovoljna, da je ne motim. Na očeta ni bila jezna samo zato, ker se je že navsezgodaj obregnul obnjo s tistim svojim grozečim glasom – ko bi se vsaj znal zadreti kot pravi moški, je imela navado zlobno pripomniti –, temveč tudi zato, ker se je bila zaradi njegove službe prisiljena iz Pariza preseliti v Buenos Aires, v to grozno mesto, med divjake, kot je pravila. V tem mestu jo je odbijalo vse – ulice, prah, moški, ki kot sestradani buljijo v ženske, tržnica, na kateri kmetje razprostirajo blago po tleh, gospe v oblekah iz preteklega stoletja ... Edini razlog, zaradi katerega je Julie privolila v to, da zapustita Pariz, sta bili očetova služba in obljuba, da bosta obogatela. V Argentino ljudje odhajajo zato, da bi obogateli, je govoril oče. Ja, znal je biti šarmanten in prepričljiv, kadar je hotel, to mu je morala priznati. Toda ko je čas mineval in o obljubljenem bogastvu ni bilo ne duha ne sluha, je njeno nezadovoljstvo naraščalo, očetu pa je iz dneva v dan tudi čedalje več očitala. Vse to sem morala poslušati skozi stekleno steno, tako kot njene vzdihne in jok. In vse redkejša škripanja zakonske postelje ponoči.

Moj bog, kako je tu vse surovo, vse je tako primitivno, je *maman* govorila gospe Dupont, s katero se

je družila samo zato, ker je bila tudi ona Francozinja. Domišljala si je, da je biti Francozinja v Buenos Airesu v teh letih zelo imenitno, toda kmalu je spoznala, da ni ravno tako. Naša služkinja Juana, ki jo je *maman* klicala Jeanne, ji je pojasnila, da je tu mnogo siromašnih Francozinj, ki se prostitutirajo, in da zaradi njih prostitutko imenujejo – *francesa*.

***

Steklo je zaščita, vendar ne samo zaščita. Spominjam se občutka, kadar sem bila izpostavljena pogledom. Počutila sem se, kot da sem v izložbi ali akvariju. Ko je oče odšel, sem na sebi še dolgo čutila njegov pogled. Vedela sem, da bo tudi *maman*, če ne bom vstala, nenadoma pokukala v sobo, da bi se prepričala, ali sem živa, ali diham. Vse do smrti jo je zmeraj skrbelo zame. Takrat in pozneje v Parizu, ko sem že bila odrasla, se je vedla, kot da nisem sposobna skrbeti sama zase. Uboga Julie, morda je vendarle imela prav! Njena skrb mi je šla na živce, saj me je omejevala, in njen pogled se mi je zdel drugačen od očetovega. Utrujen, brez kančka topline in pričakovanja, da se bom zbudila, brez nasmeha in poljuba ob odhodu. Navadila sem se tudi, da ima *maman* pametnejše delo kot to, da se navsezgodaj ukvarja z mano. Vedela sem, da se bo uro pozneje zaprla v kopalnico, da bi si s hladilnimi oblogami ublažila sledi joka, in da bom medtem prepuščena sama sebi, rešena njenega nadzorovanja.

Zakaj se mi prav zdaj vrača v spomin soba iz otroštva? Vem, vidim jo, kadarkoli se občasno znova počutim kot otrok. Kadar si zaželim pobegniti in se vrniti v preteklost. Kadar sem nezavarovana. Med mano in resničnostjo ni nikogar in ničesar. Svoj fotografski aparat pa sem za zmeraj odložila. Moje roke so zdaj prazne.

Čeprav svoje sobe nisem marala, je bila moje edino zatočišče. Toda ko sem odrasčala, sem se počutila čedalje bolj izpostavljena. Dobro se spominjam občutka hkratne nezavarovanosti in izpostavljenosti, steklene kletke, iz katere nisem mogla izstopiti niti se v njej skriti pred pogledi. Zato sem že kot otrok občutila nelagodje, ki sem ga veliko let pozneje prepoznala za posledico nekakšnega starševskega nasilja nad otrokom: nelagodje ob izpostavljenosti neželenim pogledom, zaradi katerega sem se začela umikati za objektiv svojega ljubljenega fotografskega aparata. Tega sem dolgo uporabljala kot ščit pred ljudmi. Umikala sem se in se skrivala za njim, hkrati pa sem ga uporabljala kot komunikacijsko sredstvo. Vendar po pravilih, ki sem jih sama določila. Fotografski aparat je bil moja osebna čarovnija, s katero sem krotila vse, kar se je znašlo pred njim.

Morala sem iznajti način, kako naj se ubranim občutka izpostavljenosti. Branila sem se z igro: spominjam se, sedem ali osem let mi je in rada se poigram s svetlobo. Steklena vrata sobe so odprta in svetlobni žarki prodirajo do moje posteljice. V spominu imam, da bi bila rada sama, brez nadzora. Odpiram in zapiram oči, prozorno rdeča barva pod vekami se

menjava z zaslepljujočim bleščanjem sončnega žarka. Dvignem roko proti oknu. Močna svetloba mi prodira skozi kožo, da vidim temnejše dele – so to kosti? se vprašam – in tanko mrežo žilic. Moja roka je videti kot nekaj čisto drugega, kot prozorna živalca, morda meduza, ki sem jo nekoč videla v akvariju. Vsekakor kot popolnoma tuja, od mene ločena stvar. Potem pa to stvar skrijem v temo pod rjuho in je spet samo navadna roka, ki jo po »čarovniji« opazujem z nezaupanjem. Metamorfoza delov mojega telesa me uročuje.

Vse se, odvisno od svetlobe in sence, lahko spremeni v kaj drugega. Čarovnica sem, pripovedujem pozneje *maman*, znano spreminjam v neznano, samo poglej! Takrat še ne vem za besedo »umetnica« ali »umetnik«. *Maman* reče, naj ne govorim neumnosti, ničesar ne vidi niti takrat, ko ji pokažem, kako roko zlahka spreminjam v meduzo samo s pomočjo močne sončne svetlobe. In reče še to, da roka nikakor ni stvar, kakor da sama tega ne bi vedela. Vidim, da ne razume čarovnije, ki jo dela svetloba, niti mojega navdušenja nad igro spreminjanja. Vendar me to ne žalosti, ker imam nekaj svojega, samo svojega – svojo skrivnost.

Všeč mi je bilo, sem pripovedovala Jacquesu, kadar me je *manan* v Buenos Airesu peljala na sprehod v park. In včasih na igrišče, da sem se družila z drugimi deklicami. Te so govorile špansko, jezik služkinj, mornarjev, pristaniških delavcev in gonjačev živine. Zapomnila sem si, da je pravila, kako je to

koristen, a umazan jezik, tako kot so umazani tudi ljudje okrog naju. Z *maman* sva se v Buenos Airesu pridružili očetu, ko sem bila stara tri leta. Že takrat, še kot deklica, sem se počutila razdvojena med mamino in očetom, med francoskim in hrvaškim jezikom ter novim, španskim, ki ga je oče že dobro govoril, midve pa nisva znali niti besede. Med mamino obleko, ki je dišala po parfumu, in širokim Juaninim krilom, v katerem se je skrivalo na stotine neznanih vonjev. Kot bi bila tudi sama sestavljena iz starih in novih, čistih in umazanih delov. Vedno sem se tako počutila. Se tudi zdaj počutiš tako? me je vprašal Jacques. Ja. V meni se mešajo Theodora, Dora, Dorica, Dorita, Adora, Dorissima. Zazdelo se mi je, da mu je moj odgovor vzbudil še posebno zanimanje, nekaj si je zapisal v beležko, vendar me ni več spraševal.

***

V Buenos Airesu sva z *maman* včasih obiskali očeta v njegovem arhitekturnem ateljeju na Calle Reconquista. Dal mi je svinčnik in papir in pri njegovi mizi sem dolgo risala ali pisala črke, saj sem že hodila v šolo in sem morala vaditi. Oče je veliko risal, večinoma stavbe, in drugi so jih potem gradili. Tako mi je razlagal svoje delo, delo arhitekta, in kadar sva se sprehajala, mi je kazal stavbe, ki jih je naredil, na primer tisto na Plaza de Mayo ali Calle Sarmiento z balkoni, od katerih je enega podpirala strašljiva kamnita glava. Od nje sem odvrčala pogled, a sem se k njej kljub temu vračala.

Kadarkoli je oče imel čas, me je učil risati. Sam ni risal samo hiš, temveč tudi ladje, portrete in ulice, meni za zabavo pa je znal prav tako narisati živali. Potem je rekel, naj sama narišem enako. Govoril mi je, da sem nadarjena, da imam dobro oko, a da moram vaditi. Dorica, vztrajna vaja je vse.

Ko sem risala, sem poslušala starša, kako razpravljata ... Tako sem izvedela, da *maman* namerava odpreti prodajalno s klobuki. Bilo ji je dolgčas, kot modistka bi lahko tudi kaj zaslužila. Prodajalna bi se imenovala Boutique Française – kako drugače? Kje je navsezadnje to tvoje bogastvo, zaradi katerega sva prišli sèm? je dokazovala v prid svojemu načrtu. Pri tem je *sèm* izgovorila tako, kot da ima v ustih nekaj, kar vsekakor hoče izpljuniti. Ni gledala očeta. Gledala je skozi okno, v daljavo, čez morje. Slutila sem, da oče ni bil navdušen nad njeno najnovejšo zamisljivo, v katero bi poleg vsega moral vložiti denar. Ko je omenil denar, je *maman* prezirljivo prhnila in zamahnila z roko, kot da gre za nekaj, s čimer se ona noče utrujati, s tem naj se ukvarjajo moški. Če pa tega niso zmožni, naj ... Njen stavek je obvisel v zraku. Spominjam se, da mi je bilo žal za očeta.

Nazadnje je oče popustil in si izposodil denar od svojega delodajalca, gospoda Mihanovicha, ki je bil bogat ladjar, hrvaškega rodu kot on sam, in je zanj naredil palačo. Ta podatek, tako kot tudi vse drugo, o čemer se pogovarjajo odrasli, sem slišala v svoji stekleni kletki in se pozneje pretvarjala, da nisem slišala ničesar. Poznam gospoda Mihanovicha in njegovo

debelo ženo, saj živimo nasproti njegove vile in se pogosto družim z njunimi otroki. Dvanajst pamžev imajo, drugega za drugim, je rekla *maman*. Ko je rekla *pamžev*, je zavila z očmi, kot da je to za ljudi s takim položajem in bogastvom nekaj nepredstavlji-vega. Pozneje sem izza stekla v zvezi z Mihanovichem slišala še besedo »razmnoževati se«, vendar je bil oče jezen. Pazi, kaj govoriš, in brigaj se zase, ji je strogo rekel.

Rada nosim klobuke. Nenavadne, izvirne. Tudi tega, ki ga zdaj nosim najpogosteje, majhnega, črne- ga, z veliko pentljo iz organdija, je naredila *maman*. Ljubezen do klobukov sem gotovo podedovala po njej. Dobro se spominjam nekega klobuka, ki ga je dolgo imela v izložbi svoje prodajalne. Pogosto sem stala pred izložbo Boutique Française in ga opazo- vala. Imela sem morda deset let, vendar si še vedno lahko priključem v spomin vsako podrobnost tega klobuka iz izložbe. Bil je čudežen, svetlomoder, okra- šen z miniaturnimi pticami iz raznobarvne svile, ki so kot žive kukale izza zelenih lističev. Spominjam se, da so se mimoidoče ustavljale in ga občudujoče gledale.

Ko mi je *maman* dovolila, da ga pomerim, sem se stoječ pred ogledalom odločila, da bom, ko odrastem, nosila prav take klobuke. Ali še bolj nore! Morda je bilo to edinkrat, ko sem bila ponosna nanjo. Kajti občudujem očeta. Julie sem v tistih letih večinoma prezirala. Pozneje se mi je smilila in sem do nje veči- noma čutila krivdo.

Tako je Julie nazadnje odprla svoj *boutique*, za katerega se ni smelo reči, da je trgovina oziroma prodajalna, ker je to zvenelo plehko. Oče jo je imenoval *kitničarka*, kar je stara hrvaška beseda za modistko. Prodajala je gumbe, ovratnike, nekaj metrskega blaga, različne trakove iz bombaža, svile in ripsa, skratka navadno pozamenterijo, in seveda klobuke, ki jih je izdelovala sama. V spominu imam vonj po njenem pariškem parfumu, pomešanem z eksotičnim vonjem po fini svili na polici, ki je tja prišla iz daljne Kitajske. Original, iz Kitajske, je zadovoljno poudarjala in se malce bahala zaradi dobrih zvez z ladjarji in trgovci, ki so ji omogočale ugoden nakup ekskluzivnega blaga.

Odkar je *maman* imela *boutique*, je bila bolj vesela, včasih se je celo zasmejala. Z rokami je znala narediti vsemogoče, bila je spretna. Zlate roke imate, so se ji dobrikale stranke, dame s prefinjenim okusom, ne tiste, ki so kupovale elastiko in okrasne trakove na metre ali zvitke črne dramatične čipke, ki je bila takrat v modi in so jo šivale na obleke iz tafta, da bi poudarile svoj dekolte. Tudi take so bile, ki so prihajale samo zato, da bi govorile francosko ali prelistale modne revije iz Pariza; *maman* jih je imela na vidnem mestu na pultu, da se je vedelo, da je na tekočem. Toda v Parizu krila niso bila več široka, kakršna so ženske še nosile v Buenos Airesu, polagoma so se krajšala in ožila, one pa so si prav tako krajšale lase in nosile frufru kot fantje. Odločila sem se, da se bom tudi sama ostrigla, takoj ko bom dovolj stara, čeprav *maman* za to, da bi si spremenila pričesko, ni hotela

niti slišati, ker je bila ta moda zanjo »vulgarna«. In vulgarno je bilo vse, česar se je bala.

Ženske so prihajale v *boutique* samo zato, da bi pomerjale njene *izvirne* klobuke. To je bila, kot sem kmalu razumela, beseda za čudno in neznano, za nekaj nenavadnega, begajočega in nekoliko smešnega, kar se samo gleda in morda pomerja, ne pa kupuje, za božjo voljo ne! Morda v Parizu nosijo takšne umetnine, *madamme* Markovitch, toda tu zaradi sonca nosimo navadne slamnike s širokimi krajci. Take kmečke, je dodala *maman*, in potem so se jim skupaj posmehovale. Sama je nosila enega svojih klobučkov z rožicami iz filca in s sadjem, natančno izdelanim iz vate, ki je bila prevlečena z barvastim papirjem in polakirana s svetlečim lakom. Kot da bi jo veselilo izzivati in vzbujati pozornost, si je drznila sprehoditi se po mestu z vso to eksotiko na glavi, saj je ja iz Pariza in je to zdaj tam v modi. Delati moram vendar reklamo za svoj *boutique*, je spogledljivo govorila modistka Julie.

Očeta njena prismojenost ni motila. Kadar je bil dobre volje, ji je rekel *šašavica*,* po hrvaško, ona pa je smešno ponovila *sa-sa-vi-ka*, samo da bi se midva zasmejala. Klobuk je nosila, tudi kadar smo šli ob nedeljah k maši. In po maši na čaj in kolače na Avenida de Mayo v secesijsko urejeno kavarno s pariškim imenom Tortoni, po tisti na Boulevard des Italiens. Takrat sem zadovoljno stopala med njima. Srečevali smo moje šolske prijateljice s starši in se pozdravljali.

---

* Hrv. »prismoda«.

Videla sem, da se je pogled vsem ustavljal na klobuku, in to mi je bilo všeč, ker sem mislila, da je *maman* vendarle pogumna, čeprav sta bila v tem vsa njena volja in ves njen pogum.

***

Glej glej, kot da nas zdaj opazujem na nedeljskem sprehodu. Opazujem svoje starše. Oče je v elegantni temni obleki, s črnimi svetlečimi se lasmi, zalizanimi z briljantino, in skrbno počesanimi brki, v spremstvu resne gospe z obleko po zadnji pariški modi in zanimivim klobukom na glavi. Vidim tudi sebe, deklico s prozorno zelenimi očmi in širokim obrazom, podobnim očetovemu in obdanim z gostimi črnimi lasmi. Ko sedijo v kavarni, ne govorijo prav dosti, kot da drug drugemu nimajo kaj reči. Tu so zato, da enkrat na teden – taka je navada – pokažejo, da pripadajo buenosaireškemu srednjemu razredu, izobraženim in elegantnim meščanom, kakršni so zdravniki, pravniki, lastniki ladij in arhitekti kot moj oče.

Oče vzame cigaro, jo prižge, potem pa se nasloni in nekoliko odsotno opazuje ljudi okrog sebe ter se z nekaterimi od njih pozdravi. Jaz sem čisto mirna in resna, čeprav najbrž nisem stara več kot osem ali devet let, morda še toliko ne. Medtem ko jem kos čokoladne torte, radovedno gledam okrog sebe. Julie pije čaj, oče pa kavo, katere opojni vonj se meša z vonjem po tobačnem dimu. Tu sem, za mizo, za katero sedim s starši, a hkrati tudi nekje v kotu dvorane, od koder imam dober razgled na vse goste. Uživam

v možnosti, da sem hkrati prisotna in odsotna. Ko tako sedim, tavam s pogledom od obraza do obraza, kot da sem majhen voajer, ki kuka skrit za zastorom. Na obrazu ženske pri sosednji mizi vidim utrujenost in živčnost. V naročju drži majhnega dečka, ki se nenehno premika, sprašuje in tolče z žličko po fini čajni skodelici iz porcelana, dokler ga rahlo obupana ne preda očetu, ki ne ve, kaj bi z njim brez dovilje. Starejši gospe s sivo figo na glavi si zlobno šepetata nad krožniki s kolači. Skupina moških stoji ob klavirju in glasno razpravlja. Prizor, ki me najbolj privlači, pa je mlada ženska, ki sama sedi pri mizi, kadi in bere časopis, ne da bi se zmenila za začudene poglede.

* * *

Na fotografijah iz tistega časa sem videti nekoliko žalostna. Otroci v šoli so me zaradi resnosti porogljivo imenovali *la santa*, »svetnica«. Zakaj na mojem obrazu že takrat ni bilo nasmeha? Morda zato, ker mi je *maman* nenehno ponavljala: Ne smehlaj se moškim, to je tu nevarno. Tam, v Franciji, se lahko vedeš sproščeno, lahko se smehljaš, komur hočeš, nosiš nore klobuke in hodiš po ulici brez moškega spremstva. Zapomni si, biti Francozinja in se smehljati tu pomeni samo eno – da si *francesa*.

Te njene besede so se me globoko dotaknile. Vem, *maman* se je bala zame, strah jo je bilo pogledov moških, priseljencev in samcev, ki so lačni žensk, in pred tem me je poskušala obvarovati. Moških se ne sme izzivati. Po ulici je treba hoditi resnega obraza, brez

nasmeha, s spuščnim pogledom, še zlasti če si lepa trinajstletna deklica, ki so se ji pod poletno oblekico ravno začele kazati prsi.

Moški so nevarni, mi je rekla *maman*. Vsi moški? sem vprašala. Ja, je kimala, ja ja, vsi. Vendar si nisem upala vprašati, ali to velja tudi za očeta.

Kako to mislite, nevarni? sem jo vprašala.

Nevarni kot vročica tanga. Kot tango, je rekla.

To je rekla namenoma, ker je vedela, da imam rada tango. Plesati sem se ga naučila že kot otrok. V času mojega otroštva so bili v Buenos Airesu vsi nori na to melanholično glasbo, polno nekakšnega mračnega hrepenenja. Spominjam se občutka vznemirjenosti in žalosti, ki me je obhajal, ko sem jo poslušala. Plesalci se dotikajo z vsem telesom, njihovi gibi so hitri, ritmični in neverjetno usklajeni. Ob nedeljah popoldne so po trgih in ulicah mladi in stari plesali ob igranju kakega priložnostnega orkestra ali glasbi z radia. Dobro se spominjam svojega spontanega predavanja ritmu, barvam, veselju okrog sebe, in sicer prav zato, ker se mi to pozneje ni nikoli več zgodilo.

Seveda smo na praznovanjih in zabavah plesali salonski tango, eleganten in manj strasten. V šoli smo se deklice učile korake druga z drugo. Najbolj me je očarala drža poklicnih plesalk. Pri tangu mora ženska hkrati pokazati ponos in pokornost, biti izzivalna, a tudi nedosegljiva. Moški nujno naredi *cabeceo*, lahen, komaj opazen priklon svoji izbranki, medtem ko jo gleda naravnost v oči. In takrat se začne dramatičen ples osvajanja in prepuščanja.

Vedela sem, da je tango povezan z moškimi pogledi na ulici in prepovedjo, morda zato, ker so telesa plesnih parov spojena, kot bi se ljubila. O ljubljenju sem imela pri trinajstih letih samo zelo nejasne predstave, a sem kljub temu že vedela, da to včasih počneta moja starša, in sicer pozno ponoči, ko mislita, da spim. Jaz pa sem ju slišala in bilo me je sram. Ko je oče zjutraj odprl vrata in se nagnil nadme, da bi me poljubil, sem namenoma obrnila glavo stran. Ali je vedel, da vem?

Spominjam se nekega rojstnodnevnega praznovanja pri Mihanovichevih. Z dečkom, ki ga nisem poznala in je bil nekoliko starejši od mene, sem plesala tango. Toliko je načinov ljubljenja, vendar se še po dveh desetletjih spominjam občutka, teles, ki se dotikata pri plesu, ritma, ki ju vodi. In nečesa novega, kar me je prevzemalo, ko sem hitro sledila partnerjevim korakom, medtem ko sem se s prsmi dotikala njegovih in je bilo njegovo stegno med mojimi nogami. Najine noge so drsele po parketu in v skladni figuri sem se upogibala nazaj. Vame je prodirala melodija in gibi so mi vzbujali neznano vznemirjenje, podobno vročici. V šoli smo jo deklice potihoma imenovalе »vročica tanga« in bile prepričane, da je nalezljiva.

Nisem vedela, kdo je ta deček, in misel, da mi telo spreletava vročica, čeprav ga ne poznam, me je še bolj vznemirjala. Pred očmi sem imela samo njegove bleščeče črne oči in potno čelo, ki si ga ni mogel obrišati, ker me ni smel izpustiti iz objema. Objema, za katerega sva vedela, da nama je prepovedan, in sva zato še bolj uživala v plesu.

Ali je bila moja vročica pri tangu povod za to, da sva se z *maman* neke noči nepričakovano vkrcali na čezoceansko ladjo? Morda. Morda me je *maman* videla, kako s tem dečkom gibčno in strastno plešem kot prava *francesa*. Morda je dojela, da nima več časa, da me mora potegniti iz tega nevarnega okolja in dati v francosko šolo, ki me bo civilizirala, naredila iz mene pravo gospodično, spodobno in zadržano. Ali pa si je ob tem tudi sama tako zaželela Francije, da je zaprla prodajalno, pripravila najine stvari, me iztrgala iz steklene kletke – kolikokrat sem si to zaželela, toda ne takrat, ko sva se vzpenjali na ladjo! – in me stlačila v ladijsko kabino. Zakaj odhajava, *maman*? Zakaj zdaj, sem se cmerila, ravno zdaj, ko sem končno našla družbo, ko sem zaplesala prvi tango? Ošinila me je z neizprosnim pogledom ...

Ne vem, morda si je celo zaželela, da bi se ločila od očeta. Verjetno ji je moje šolanje prišlo prav samo kot opravičilo, da se vrne v Francijo ali vsaj začasno zapusti Marka. Ni več verjela njegovim obljubam in nikoli se ni navadila na Buenos Aires. Eden od naju se mora žrtvovati za Dorino prihodnost, je rekla. Eden od naju se mora odločiti. Dora ni več otrok, misliti morava na to, kaj je dobro zanjo, mu je pred spanjem govorila v postelji. Oče je bil nenavadno tih. Morda mu je govorila tudi kaj, česar nisem mogla slišati, ali mu zaupno šepetala to, česar niti ne bi smela slišati, saj sem bila premlada, da bi razumela. Ne vem. Oče je spregovoril po dolgem molku. Kako veš, kaj je dobro zanjo? je vprašal. Ženska sem, Marko, njena

mama sem. Jaz to najboljše vem, je rekla Julie, sama pa sem v njenem glasu začutila žalost.

Od potovanja se spominjam samo noči, lesketanja vode in obrisa ogromne ladje. V spominu imam zvok motorjev, oddaljevanje od obale in občutek, da izgubljam tla pod nogami, zaradi česar se mi vrtili v glavi. Potem lahko pozibavanje kabine, ne tako, ki uspava, temveč tako, ki vznemirja. Prve dni na poti mi je bilo slabo. Spala sem ali gledala v strop kabine in poskušala pobegniti v drugo, samo svojo resničnost. *Maman* me je tolažila in govorila, da bo slabost minila. Čaka naju Pariz, Dora! Pariz! Kot da bi šlo za čudovito darilo. Nisem bila tako vznemirjena kot ona. Iztrgala sta me iz hiše, šole, iz enega od mojih jezikov – kako bi se lahko veselila selitve?

Je imela *maman* prav? Sem bila vendarle *francesa*? Jo imajo v sebi vse ženske? Med plovbo sem se zaprta v kabini mučila z vprašanji, na katera takrat še nisem imela odgovorov.

Pri zdajšnjih letih in po izkušnjah z moškimi, pa tudi z ženskami, imam odgovore na ta davna vprašanja že vpisane v kožo. Zares, če bi si slekla bluzo, bi se morda videli vsi vbodi in ureznine, sledi biča in udarcev, modrice, opekline, ugrizi ... A najhujši udarci so vendarle ostali nevidni, razen morda zdravnikom specialistom. Tako kot dr. Lacanu, čigar izvedensko področje so notranje brazgotine, zlasti v ženski duši. In ker sta telo in duša povezana, sem od človeka, ki ga ljubim, raje trpela udarce kot en sam

samcat prezirljiv pogled. Ker ponižanje mnogo bolj boli.

Postoj, si rečem, ustavi se. Kam hitiš? Vse to še pride na vrsto.

Danes, na to mirno septembrsko nedeljo, sem prebrala vse, kar sem napisala doslej. Zadovoljna sem, ker pripoved o mojem argentinskem otroštvu teče gladko, brez zastojev. Ne čutim več paničnega strahu pred prazno stranjo, ki sem ga občutila nekoč davno, kadar sem odprla beležnico. Upam, da bom vztrajala, da ne bom znova odnehala. Čeprav se nekoliko bojim tistega, o čemer šele moram pisati.

***

Moj prvi vtis o Parizu je bil vonj železniške postaje. Z *maman* sva prispeli z vlakom zgodaj zjutraj. Ulice so bile mokre od dežja. Takoj ko sem stopila na peron, sta puhnila vame vonj po dimu in vlagi ter tisti posebni smrad po sajah in zarjavelem železu, ki kot da se nabira na vsaki železniški postaji. Resda mi je bil Pariz neznan, a tudi domač, saj sem se v hipu, ko sva stopili na pločnik, da bi ustavili taksi, potopila v materni jezik kot v kad, polno tople vode. To je bil begajoč občutek. Ko prideš v novo okolje in se počutiš kot s toplim plaščem obdan z jezikom, ki ti je znan, dobiš občutek varnosti, zaščite. Kot da bi me Pariz objel. Moja španščina je v trenutku potonila v sen, odrinjena nekam v kotiček spomina. Z njo pa kot da se je topila tudi moja argentinska identiteta,